

Daniel Jakimiec
(Lublin, independent researcher)

ORCID

BHW 40/2019
ISSN 1233-2224
DOI: 10.14746/bhw.2019.40.9

Dysfunkcjonalność rodziny a dysfunkcjonalność władzy rodzicielskiej

Abstrakt. Familial dysfunction vs. dysfunction of parental responsibility

The family represents a fundamental social unit, consisting of individuals connected by marital and parental bonds. The relations between family members are determined by traditions handed down by means of upbringing, which, in turn, is based on shared emotions and attitudes subjected to the laws and moral order of nature. The prerogatives recognised by the family are also heavily affected by religious axioms. Generally speaking, the family represents the cultural legacy of whole generations falling under the influence of numerous factors, each of them being a link in the family's history.

The analysis of the function of the family as a fundamental social group and of parental responsibility indicates that the functions of the family are more extensive than the functions of parental responsibility.

This is because the functions of the family are fulfilled by all its members, adults and minors alike. Those functions performed by adult family members are subject to a number of norms included in the Family and Guardianship Code.

However, the family's desired performance positively affects fulfilment of parental responsibility.

Keywords: family, parental responsibility, dysfunction, parent, spouse, child

Spółeczeństwo jest zbiorowością, której podstawową jednostką jest rodzina i rozwijający się w niej człowiek. Rodzina w ujęciu socjologicznym stanowi fundamentalny składnik społeczeństwa. Występuje ona we wszystkich etapach jego rozwoju historycznego. Jej szczególna rola wynika z tego, że jest naturalnym środowiskiem narodzin i wzrastania człowieka. W niej zarówno dziecko, jak i człowiek dojrzały zaspokajają swoje podstawowe potrzeby. Rodzina ze swojej istoty jest grupą, która opiera się na stycznościach osobistych i postawach emocjonalnych¹. W grupie tej interesy majątkowe

---

¹ Ks. J. Majka, *Filozofia społeczna*, Warszawa 1982, s. 143–144.

posiadają uzupełniający charakter i zależą od więzi emocjonalnych. Rodzinę założoną wskutek zawarcia małżeństwa można zaliczyć do grupy o charakterze formalnym, ponieważ jej powstanie, struktura i funkcjonowanie zostało poddane w znacznym stopniu regulacji normatywnej. W odróżnieniu od rodziny w ujęciu formalnym, wyłącznie faktyczne pożycie rodziców tworzy grupę nieformalną określaną mianem konkubinatu, jednak i w tym przypadku istnieje pewien zakres opiekuńczo-nadzorczy oddziaływania państwa. Oddziaływanie to dotyczy stosunków między każdym z rodziców a ich dzieckiem i ma na celu zapobieganie naruszania dobra dziecka, przy czym samo powstanie i likwidacja takiej grupy rodzinnej znajduje się poza zasięgiem norm prawnych. Według T. Smoczyńskiego w pozajuridycznym ujęciu para małżeńska jest zrębem, na którym rozwija się rodzina, ale nie jest jeszcze grupą społeczną, którą stanie się z chwilą pojawienia się pierwszego dziecka. Ponadto, jak dalej stwierdza ten autor, nie tworzy też grupy społecznej jeden rodzic ze swoim dzieckiem, występują bowiem tu relacje dwóch osób. W polityce społecznej takie relacje są określane jako rodzina niepełna².

Stosownie do różnorodnych potrzeb człowieka, rodzina spełnia rozliczne funkcje. Najbardziej niezależne od rozwoju społeczno-gospodarczego są naturalne potrzeby związane z życiem uczuciowym człowieka. Rodzice spełniają względem dziecka, ale i względem siebie ważną funkcję w sferze zaspokajania potrzeb emocjonalnych³. Stosownie do wymienionych potrzeb rodzina spełnia funkcję emocjonalno-ekspresyjną. Stała wspólnota życia kreuje nowe potrzeby, a w tym także w sferze materialnej. Zaspokajaniu potrzeb bytowych służy funkcja gospodarza. Chodzi tu o dostarczenie członkom rodziny środków utrzymania, tj. mieszkania, żywności, odzieży. Zaspokajanie tych potrzeb zależy w dużej mierze od spełniania innych funkcji rodziny. Przede wszystkim decydujące znaczenie posiada sposób wykonywania funkcji gospodarczej i podział ról w rodzinie. Przy czym nierozłącznie wiąże się z nimi realizacja kolejnych funkcji przypisywanych rodzinie, wśród których można w szczególności wymienić funkcję wychowawczo-socjalizacyjną oraz funkcję opiekuńczą. Pierwsza z nich służy przygotowaniu młodego pokolenia do samodzielnego życia w społeczeństwie przez przekazanie podstawowych wartości moralnych oraz umiejętności współżycia i obcowania z innymi ludźmi. Z kolei funkcja opiekuńcza polega na zapewnieniu pieczy nad niesamodzielnymi członkami rodziny, tj. małoletnimi dziećmi i osobami dorosłymi, lecz z powodu podeszłego wieku lub niepełnosprawności potrzebującymi pomocy. Współczesna rodzina realizuje wymienione funkcje w ograniczonym zakresie, co należy uznać za niepokojące. Intensywny rozwój społeczno-gospodarczy sprawia, że zadania wychowawczo-socjalizacyjne i opiekuńcze przejmują właściwe placówki⁴.

² T. Smoczyński, w: *System prawa prywatnego. Prawo rodzinne i opiekuńcze*, t. XII, red. T. Smoczyńskiego, Warszawa 2011, s. 2–5.

³ Na ten temat Cz. Strzeszewski, *Ewolucja katolickiej nauki społecznej*, Warszawa 1978, s. 297–301.

⁴ T. Smoczyński, op. cit., s. 2–5.

Każda istota ludzka potrzebuje czasu na osiągnięcie pełnej dojrzałości. Okres potrzebny do jej faktycznego uzyskania zależy od wielu czynników i bywa różny w indywidualnych przypadkach. Natomiast od strony rozwiązań normatywnych jest on zazwyczaj obejmowany czasowymi ramami okresu małoletności człowieka, w stosunku do którego używa się wówczas określenia „dziecko”. Taką definicją posłużono się w art. 1 Konwencji o prawach dziecka z dnia 20 listopada 1989 roku, który stwierdza, że *dzieckiem jest każda istota ludzka w wieku poniżej osiemnastu lat, chyba że zgodnie z prawem odnoszącym się do dziecka uzyska ono wcześniej pełnoletność*⁵. Dziecko do chwili osiągnięcia pełnoletności wymaga szczególnej ochrony. Ewidentna niezaradność powoduje konieczność udzielenia mu przez inne osoby wszechstronnej pomocy. Sytuacja dziecka jako podmiotu prawa znajduje swoje normatywne odbicie w prawnorodzinnej instytucji władzy rodzicielskiej. *Ratio legis* uregulowania władzy rodzicielskiej opiera się na fakcie naturalnej niezaradności i niedojrzałości dziecka w pierwszych etapach jego psychofizycznego rozwoju.

Władza rodzicielska jest prawnym instrumentem o charakterystycznych dla niej atrybutach, które umożliwiają rodzicom psychofizyczne ukształtowanie małoletniego członka rodziny i przygotowanie go w ten sposób do samodzielnego funkcjonowania w społeczeństwie. Obowiązki rodziców w tym zakresie, tj. troszczenia się o fizyczny i duchowy rozwój dziecka oraz kierowania nim reguluje norma generalna zawarta w art. 96 § 1 KRO. Ustawodawca w ten sposób wyeksponował wśród funkcji, które spełnia rodzina funkcję wychowawczo-opiekuńczą i socjalizacyjną jako o istotnym znaczeniu nie tylko z punktu widzenia dobra dziecka, lecz także i całego społeczeństwa. Pełne prawidłowe ukształtowanie osobowości dziecka obejmuje bowiem także jego socjalizację. Funkcja socjalizacyjna stanowi istotny cel wykonywania władzy rodzicielskiej. Normatywne ujęcie tej funkcji sprowadza się do dyrektywy o konieczności przygotowania dziecka do pracy dla dobra społeczeństwa odpowiednio do jego uzdolnień oraz wykonywania władzy rodzicielskiej m.in. tak jak wymaga tego interes społeczny. Przy czym nie chodzi tu tylko o socjalizację dziecka w odniesieniu do płaszczyzny całego społeczeństwa, ale także istotne jest również prawidłowe przygotowanie go do przyszłego życia we własnej rodzinie⁶.

Realizacja przez rodziców funkcji wychowawczo-opiekuńczej i socjalizacyjnej w sposób określony normą art. 96 § 1 KRO ma według ustawodawcy w przyszłości zagwarantować dziecku umiejętność prawidłowego układania przez niego wzajemnych relacji z otaczającym go społeczeństwem. Jednak do chwili uzyskania pełnoletności rodzice powinni zaspokajać potrzeby dziecka, dbać o jego osobę i interesy. Konieczność podejmowania starań o dziecko i jego sprawy stanowi jeden z celów władzy rodzicielskiej. O jego uwzględnieniu przez prawodawcę świadczy przede wszystkim zakres atrybutów tej władzy. Atrybuty obejmują niemal całokształt osobistych i majątkowych spraw

⁵ Dz.U. z 1991 r., nr 120, poz. 526.

⁶ J. Krucina, *Dobro wspólne. Teoria i jej zastosowanie*, Wrocław 1972, s. 39–43.

dziecka, wymagających załatwienia za niego i dla niego w okresie jego psychofizycznej niezaradności⁷.

Analiza funkcji rodziny jako podstawowej grupy społecznej oraz władzy rodzicielskiej wskazuje, że funkcje rodziny posiadają znacznie szerszy zakres aniżeli funkcje władzy rodzicielskiej. Funkcje rodziny są bowiem realizowane wobec wszystkich jej członków zarówno osób dorosłych, jak i małoletnich. Uregulowania w przedmiocie tych funkcji w zakresie dorosłych członków rodziny znajdują swój wyraz w szeregu norm zawartych w Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym. Przede wszystkim można tu wskazać na regulacje działu II oraz działu III. Dział II dotyczy praw i obowiązków małżonków, zaś dział III obowiązku alimentacyjnego. Wśród przepisów działu II istotne znaczenie dla realizacji wymienionych funkcji ma art. 23 KRO, według którego małżonkowie są zobowiązani do wzajemnej pomocy i wierności oraz do współdziałania dla dobra rodziny, którą przez swój związek założyli. Zatem z literalnej wykładni tego przepisu wynika, że reguła w nim zawarta swoim zakresem obejmuje wszystkie z wyżej przedstawionych dotychczas funkcji. Natomiast regulacja działu III Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego w zasadniczej mierze stanowi wyraz funkcji opiekuńczej i gospodarczej, a więc dostarczenia niezbędnych środków utrzymania i wychowania. Warto zauważyć, że reguła zawarta w art. 23 KRO oraz w przepisach działu III Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego w szczególności w art. 128 KRO obejmuje swoim zakresem w rzeczywistości zarówno dorosłych członków rodziny, jak i małoletnie dzieci.

Przedstawione argumenty utwierdzają w przekonaniu o trafności postawionej na wstępie tezy, że funkcje rodziny posiadają szerszy zakres, aniżeli funkcje władzy rodzicielskiej. Stąd, wnioskując *a contrario* dysfunkcjonalność rodziny, ma szerszy zakres aniżeli dysfunkcjonalność władzy rodzicielskiej.

Gdy rodzina nie wypełnia którejś z funkcji lub ogranicza jej realizację, staje się z reguły dysfunkcjonalna. Problem ten wiąże się z dezorganizacją rodziny, czyli niewypełnianiem ról społecznych przypisanych jej członkom. Źródłami dezorganizacji rodziny przykładowo mogą być jej rozbitcie przez separację, rozwód, opuszczenie, pobyt w zakładzie karnym. Dezorganizację rodziny powoduje także załamanie się ról rodzinnych, z takich przyczyn jak: choroby, alkoholizm czy narkomania. Stan taki zaburza, a czasem uniemożliwia prawidłowe wykonywanie władzy rodzicielskiej. Dysfunkcjonalność władzy rodzicielskiej z kolei decyduje często o nieprawidłowym i sprzecznym z obowiązującymi w danym społeczeństwie normami zachowań dzieci. W wielu przypadkach jest to przejęcie od rodziców negatywnych wzorców i postaw, w szczególności, gdy prezentują oni patologiczne zachowania wobec własnej rodziny. Patologicznie funkcjonujące środowisko rodzinne należy do pierwszej grupy czynników o znaczeniu kryminogennym. Wśród czynników mających negatywny wpływ na socjalizację jednostki w rodzinie M. Kuć oraz J. Tlustochowicz wskazują zakłóconą strukturę rodziny: systematyczne nadużywanie alkoholu przez rodziców, wieloosobowość rodziny przy jednocześnie niewy-

---

⁷ J. Strzebinczyk, w: *System prawa...*, op. cit., s. 233–236.

starczających warunkach materialnych i mieszkaniowych, niedostateczny poziom wykształcenia rodziców, a co za tym idzie nierzadko niski poziom kulturalny, niska pozycja społeczna, a nade wszystko niekorzystna atmosfera wychowawcza wynikająca ze stosowanych przez rodziców mało efektywnych lub wręcz szkodliwych dla osobowości dzieci metod wychowawczych⁸.

Patologiczne funkcjonowanie rodziny i łączące się z nim często nienależyte wykonywanie władzy rodzicielskiej zakłóca intelektualny rozwój dziecka, tj. utrudnia zaspokajanie jego różnorodnych dążeń i potrzeb, osłabia autokontrolę u małoletniego na skutek nieodpowiedniej socjalizacji, zmusza dziecko do szukania poparcia w grupach rówieśniczych często o charakterze antyspołecznym i przestępczym. Czym więcej potrzeb emocjonalnych małoletniego pozostaje niezaspokojonych na skutek nienależytego wykonywania władzy rodzicielskiej, tym większe prawdopodobieństwo wystąpienia u niego zaburzeń psychicznych. Zaburzenia te z kolei mogą następnie przejawiać się w skrajnych przypadkach przez agresywność. Zjawisko to stwarza zagrożenie swoistego dziedziczenia postaw i zachowań agresywnych z pokolenia na pokolenie. Wychowywanie się małoletniego w rodzinie o zaburzonej strukturze implikuje wysokie prawdopodobieństwo wystąpienia u niego negatywnych konsekwencji rozwojowych. Dotyczy to w szczególności sytuacji, gdy dziecko jest narażane na permanentne oddziaływanie wzorów negatywnych, zwłaszcza przez stosowanie przemocy w rozwiązywaniu sytuacji konfliktowych. Konflikty rodzinne w dalszej konsekwencji prowadzą do zaburzeń rozwoju osobowości i przystosowania społecznego małoletnich członków rodziny⁹.

W taki sposób sprawowana władza rodzicielska nie spełnia swojej funkcji wobec dziecka określonej treścią art. 95 § 1 i § 3 KRO i pozostaje w sprzeczności z generalną zasadą jego dobra. Rodzice powinni sprawować władzę rodzicielską tak, aby wszystkie ich poczynania były zgodne z interesem dziecka. Z kolei interes w tym przypadku należy oceniać według kryteriów obiektywnych, przyjętych jako reguły prawidłowego postępowania w społeczeństwie, z uwzględnieniem wieku dziecka, jego stanu zdrowia, uzdolnień i cech charakterologicznych. Patologiczna atmosfera wpływa negatywnie na funkcjonowanie dzieci w środowisku rodzinnym, szkolnym oraz rówieśniczym. Ponadto zaburza procesy uczenia się i zaniża samoocenę, co bezpośrednio wpływa na ich stosunek wobec dorosłych autorytetów oraz na realizowane przez dziecko aspiracje i całą karierę życiową. Negatywny kontakt z ojcem lub matką odbija się na psychice dziecka, prowadząc dość często do zachwiania jego równowagi psychicznej, zaburzeń emocjonalnych i intelektualnych. W takim stanie rzeczy sprawowana władza rodzicielska nie odpowiada przypisywanym jej funkcjom zarówno względem dziecka, jak i oczekiwaniom społecznym ustalonym przez ustawodawcę w art. 96 § 1 KRO. Zatem dysfunkcjonalne

⁸ Na ten temat M. Kuć, *Prawne podstawy resocjalizacji*, Warszawa 2011, s. 17–21; J. Tlustochowicz, *Wpływ dysfunkcjonalności rodziny na życie dzieci i młodzieży*, materiał pod adresem <http://www.szkolnictwo.pl/index.php?id=PU6264> [dostęp: 6.06.2018].

⁹ M. Plopa, *Psychologia rodziny. Teoria i badania*, Kraków 2011, s. 91–94.

sprawowanie władzy rodzicielskiej stanowi przeciwieństwo pożądanego, z punktu widzenia interesu dziecka i społeczeństwa, stanu rzeczy. Stan ten jest kształtowany przez postawy rodziców, stąd powinni w wychowaniu dzieci uwzględniać to, że oddziałują na nie swoją osobowością i własnym przykładem¹⁰.

Rodzice, jak zauważa H. Ciepla, są dla dziecka najważniejszym i z zasady wyłącznym autorytetem. Dlatego dysfunkcjonalne sprawowanie władzy rodzicielskiej stwarza zagrożenie absorbowania przez dziecko negatywnych wzorców zachowań prezentowanych przez rodziców. Konsekwencją tego jest nałożenie przez ustawodawcę w art. 100 § 1 KRO na sąd opiekuńczy oraz inne organy władzy publicznej obowiązku pomocy rodzicom, jeżeli jest ona potrzebna do należytego wykonywania władzy rodzicielskiej. Stosunki pomiędzy rodzicami a dziećmi mają szczególny charakter, dobro dziecka wymaga maksymalnego stopnia staranności ze strony rodziców. Wyrazem tej staranności powinno być jak największe zainteresowanie, oddanie i poświęcenie wobec osoby dziecka oraz udzielanie mu wskazówek, rad i pomocy. Gdy rodzice nie dokładają należytych starań o fizyczny i duchowy rozwój dziecka, tj. nie wypełniają funkcji opiekuńczej i wychowawczej wynikających ze sprawowanej władzy rodzicielskiej, wówczas może to uzasadniać interwencję sądu opiekuńczego. Interwencja z kolei może polegać, poczynając od pomocy udzielonej rodzicom na podstawie art. 109 KRO, aż do pozbawienia władzy rodzicielskiej w rażących przypadkach przewidzianych treścią art. 111 KRO¹¹.

Zidentyfikowana dysfunkcjonalność władzy rodzicielskiej w przypadkach zagrażających prawidłowemu rozwojowi dziecka uzasadnia wszczęcie postępowania sądowego. Sprawy z zakresu władzy rodzicielskiej rozpoznawane są w postępowaniu nieprocesowym. Przy czym, uwzględniając treść art. 506 KPC i art. 570 KPC, można stwierdzić, że w tej kategorii spraw wszczęcie postępowania może nastąpić na wniosek lub z urzędu na skutek zawiadomienia otrzymanego przez sąd opiekuńczy. Jednak, ze względu na szczególny charakter stosunków łączących rodziców i dzieci, wszczęcie postępowania w sprawach z urzędu powinno być poprzedzone odpowiednim poznaniem sytuacji małoletnich członków rodziny. Przy czym decyzja w powyższym przedmiocie nie może przesądzać wyniku postępowania sądowego, a jedynie chodzi tu o uchronienie dziecka przed niezasadną ingerencją sądu opiekuńczego w wykonywanie władzy rodzicielskiej. Potrzeba ochrony małoletniego wynika z negatywnego oddziaływania na relacje pomiędzy rodzicami a dziećmi, jakie niesie ze sobą niezasadne wszczęcie postępowania sądowego w sprawach z zakresu władzy rodzicielskiej.

Ingerencja sądu opiekuńczego w wykonywanie władzy rodzicielskiej opiera się na ukształtowanym w toku postępowania dowodowego przekonaniu, że przysługujące rodzicom atrybuty władzy rodzicielskiej nie są wykonywane w ogóle lub wykonywane są nienależycie. Ponadto, opierając się na materiale zgromadzonym w toku postępowania

¹⁰ Na ten temat H. Ciepla, w: *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. K. Piasecki, Warszawa 2011, s. 741.

¹¹ Na ten temat H. Ciepla, w: *ibidem*, s. 738.

dowodowego, sąd opiekuńczy ustala przyczyny oraz zakres niewykonywania lub nienależytego wykonywania władzy rodzicielskiej przez rodziców. Orzeczenie sądu opiekuńczego, kończące postępowanie rozpoznawcze, ma charakter następczy wobec tych ustaleń. Cel orzeczenia w przypadku ograniczenia władzy rodzicielskiej różnie się prezentuje w zależności od zakresu i sposobu ingerencji w jej wykonywanie, jednakże jego głównym założeniem jest pomoc rodzicom w pełnej i prawidłowej realizacji atrybutów tej władzy. Pomoc ta jest realizowana w toku postępowania wykonawczego. Przy czym inaczej aniżeli zawieszenie czy pozbawienie władzy rodzicielskiej, które stanowią środki ingerencji o jednolitym charakterze i skutkach, zarządzenia wydane przez sąd opiekuńczy na podstawie art. 109 § 2 KRO są środkami o znacznym zróżnicowaniu i dotyczą wielu aspektów wykonywania władzy rodzicielskiej. Środki przewidziane treścią wymienionego przepisu spełniają niejednolite funkcje względem atrybutów władzy rodzicielskiej, poczynając od nadzoru nad pieczęią i majątkiem dziecka do modelowania i umacniania prawidłowych postaw rodzicielskich. Jednocześnie wypada zauważyć, że granica między tymi funkcjami jest płynna. Atrybuty władzy rodzicielskiej zostały określone w art. 95 § 1 KRO i obejmują pieczę nad osobą i majątkiem dziecka¹².

Gradacja zarządzeń implikuje intensywność oddziaływania na relacje rodziców i dziecka w toku postępowania wykonawczego, przy czym wszystkie środki dążą do osiągnięcia tego samego celu, którym jest reintegracja rodziny. Cel ten w przypadku ograniczenia władzy rodzicielskiej powinien zostać zrealizowany w środowisku rodzinnym małoletniego bądź w oparciu o to środowisko. Jeżeli sąd opiekuńczy uzna, że skuteczne kształtowanie prawidłowych postaw rodzicielskich w toku postępowania wykonawczego tego wymaga, to może jednocześnie stosować w orzeczeniu kończącym postępowanie rozpoznawcze różne zarządzenia przewidziane w katalogu art. 109 § 1 i § 2 KRO. Tym sposobem sąd opiekuńczy nadaje pożądaną z punktu widzenia dysfunkcjonalności rodziny kształt postępowaniu wykonawczemu. Przykładowo może skierować rodziców do określonego specjalisty, jednocześnie poddając wykonywanie przez nich władzy rodzicielskiej stałemu nadzorowi kuratora. Stosując wymienione środki sąd opiekuńczy określa w orzeczeniu sposób kontroli wykonania wydanych zarządzeń.

Stwierdzić można, że regulacja Kodeksu postępowania cywilnego dotycząca postępowania wykonawczego w sprawach z zakresu władzy rodzicielskiej nie jest kompleksowa i wyczerpująca. Spośród przepisów poświęconych postępowaniu w sprawach rodzinnych i opiekuńczych jedynie art. 578¹ KPC i art. 579 KPC bezpośrednio odnoszą się do niego, określając moment wszczęcia tego postępowania. W pozostałym zakresie do czynności postępowania wykonawczego znajdują odpowiednie zastosowanie przepisy o procesie i postępowaniu nieprocesowym¹³. Poza regulacją kodeksową znaczna część przepisów dotyczących czynności sądu i sędziego rodzinnego w postępowaniu wykonawczym

¹² Na ten temat K. Gromek, *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, Warszawa 2016, s. 593–602.

¹³ Na ten temat A. Zieliński, w: *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. A. Zieliński, Warszawa 2017, s. 1102–1104.

została zamieszczona w rozdziale 9 oddział 6 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości Regulamin urzędowania sądów powszechnych z dnia 23 grudnia 2015 roku¹⁴. Dążąc do syntetycznego ujęcia uregulowań ustawodawca zrezygnował z wielu rozstrzygnięć zawartych w poprzedzającym ten akt prawny rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości Regulamin urzędowania sądów powszechnych z dnia 15 czerwca 2015 roku, a przede wszystkim w rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości Regulamin wewnętrznego urzędowania sądów powszechnych z dnia 19 listopada 1987 roku¹⁵. Między innymi prawodawca zrezygnował z regulacji § 297 oraz § 298 i § 300 ostatniego z wymienionych aktów prawnych. Przepis § 297 określał katalog spraw, w których jest prowadzone postępowanie wykonawcze. Z kolei § 298 stanowił, że wszystkie czynności w sprawach objętych postępowaniem wykonawczym dokonywane są na sesjach wykonawczych. Wymieniony zaś § 300 dotyczył uprawnień kuratora rodzinnego w zakresie inicjowania spraw, w których w związku z procesem wychowawczo-resocjalizacyjnym niezbędne było zajęcie stanowiska przez sąd lub sędziego rodzinnego. Rezygnacja z powyższych uregulowań potwierdza dążenie ustawodawcy do unifikacji przepisów poświęconych postępowaniu wykonawczemu. Treść § 297 i § 298 stanowiła niejako powtórzenie art. 578¹ KPC i art. 579 KPC, natomiast § 300 odpowiadał w swojej treści uregulowaniu zawartemu w § 5 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości w sprawie szczegółowego sposobu wykonywania uprawnień i obowiązków kuratorów sądowych z dnia 12 czerwca 2003 roku¹⁶. Zmiany, o których mowa dotyczyły aktu wykonawczego i dążyły do syntetycznego ujednoczenia regulacji prawnych, w związku z czym nie spowodowały decydujących zmian w kształtowaniu przedmiotu postępowania wykonawczego. Istotne zmiany w kształtowaniu przedmiotu postępowania wykonawczego wprowadziły z kolei nowelizacje art. 109 KRO i art. 111 KRO, a w szczególności ostatnia ustawa z dnia 9 czerwca 2011 roku o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej¹⁷.

Analiza nowelizacji art. 109 § 2 KRO oraz instytucji, które wprowadza wymieniona ustawa, ukazuje ewolucję przedmiotu postępowania wykonawczego od nadzoru nad wykonywaniem władzy rodzicielskiej do modelowania postaw rodzicielskich. Ewolucja wyraźnie jest widoczna w sprawach z zakresu ograniczenia władzy rodzicielskiej¹⁸. Przy czym zmianom wprowadzonym w treści art. 109 § 2 KRO oraz nowym instytucjom, które wprowadza wymieniona ustawa nie towarzyszą poza treścią art. 570¹ KPC istotne zmiany norm proceduralnych.

Przepisy Kodeksu postępowania cywilnego oraz rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości Regulamin urzędowania sądów powszechnych z dnia 23 grudnia 2015 przyznają

¹⁴ Dz.U. z 2015 r., poz. 925 z późn. zm.

¹⁵ Dz.U. z 2007 r., nr 98, poz. 1070 z późn. zm.; Dz.U. z 1987 r., nr 31, poz. 137 z późn. zm.

¹⁶ Dz.U. z 2003 r., nr 112, poz. 1064 z późn. zm.

¹⁷ Dz.U. z 2011 r., nr 149, poz. 887 z późn. zm.

¹⁸ Na ten temat J. Gajda, w: *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. K. Pietrzykowski, Warszawa 2015, s. 664–674.

sądowi opiekuńczemu i sędziemu rodzinnemu pozycję podmiotów procesowych, nadzorujących prawidłowy przebieg postępowania wykonawczego. Pozycja ta w znacznej mierze decyduje o charakterze czynności procesowych podejmowanych w toku tego postępowania. Z obserwacji praktyki orzeczniczej wynika, że wśród orzeczeń i zarządzeń dominują takie, których charakter sprowadza się do zapewnienia sprawnego przebiegu postępowania oraz nadzoru i kontroli. Przykładowo można tu wymienić orzeczenia dotyczące przekazania sprawy według właściwości, połączenia sprawy do wspólnego rozpoznania, ukaranie grzywną w związku z niestawiennictwem lub niezłożeniem rachunku z zarządu małoletniego oraz szereg zarządzeń dotyczących sytuacji rodzinnej małoletniego, tj. przeprowadzenia wywiadu przez kuratora rodzinnego, zwrócenia się o udzielenie informacji do centrum pomocy rodzinie, ośrodka pomocy społecznej gminnego lub miejskiego, czy szkoły. Charakter powyższych orzeczeń i zarządzeń wynika ze specyfiki postępowania wykonawczego ukształtowanej orzeczeniem rozstrzygającym sprawę co do istoty w postępowaniu rozpoznawczym.

Wśród orzeczeń kończących postępowanie rozpoznawcze wydawanych na podstawie art. 109 § 2 KRO dominują głównie zarządzenia o ustanowieniu nadzoru kuratora, o umieszczeniu małoletniego w pieczy zastępczej, o zobowiązaniu rodziców do uczestniczenia w terapii rodzinnej. Można stwierdzić, że znowelizowany ustawą z dnia 9 czerwca 2011 roku o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej art. 109 § 2 KRO stawia szeroki zakres środków pomocy rodzinie do dyspozycji sądu opiekuńczego¹⁹. Przy czym katalog zarządzeń przewidzianych w tym przepisie nie ma charakteru enumeratywnego, a ustawodawca pozostawił znaczny zakres swobody doboru środków sądowi opiekuńczemu. Z nowelizacją tą wiążą się spore nadzieje, dotychczas bowiem przeprowadzone zmiany w treści art. 109 KRO nie doprowadziły do istotnego przekształcenia przedmiotu postępowania wykonawczego i zdecydowanego odejścia od nadzoru nad wykonywaniem władzy rodzicielskiej w kierunku modelowania postaw rodzicielskich. Aktualnie zakres zarządzeń zawartych w art. 109 § 2 KRO uległ znacznemu rozbudowaniu w porównaniu do jego treści ustalonej ustawą z dnia 25 lutego 1964 roku. W pierwotnym brzmieniu przepis ten stanowił, że jeżeli dobro dziecka jest zagrożone wskutek nienależytego wykonywania władzy rodzicielskiej, sąd opiekuńczy wyda odpowiednie zarządzenia. Generalna norma kompetencyjna zawarta w tym przepisie opierała się wówczas na zasadzie winy. W dalszej części art. 109 KRO przewidywał środki ingerencji w postaci poddania jednego lub obojga rodziców takim ograniczeniom, jakim podlega opiekun, a także możliwość umieszczenia dziecka w rodzinie zastępczej lub w zakładzie wychowawczym oraz powierzenie zarządu majątkiem małoletniego ustanowionemu w tym celu kuratorowi²⁰.

¹⁹ Dz.U. z 2011 r., nr 149, poz. 887 z późn. zm.

²⁰ Na ten temat E. Trybulska-Skoczylas, w: *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. J. Wierciński, Warszawa 2014, s. 720–729.

W tym miejscu można przyjąć stanowisko, że gruntowne nowelizacje przedmiotowego przepisu bez wątpienia uzasadnione są brakiem efektywności postępowania wykonawczego w sprawach z zakresu ograniczenia władzy rodzicielskiej. Przekonanie to potwierdza treść orzeczeń kończących to postępowanie. Dominującą przyczyną zakończenia tego postępowania jest osiągnięcie przez dziecko pełnoletności. Sytuacja ta jest niewłaściwa z punktu widzenia interesu społecznego oraz nie odpowiada jednej z naczelnych zasad prawa rodzinnego i opiekuńczego, to jest dobra małoletniego. Poza tym o braku skuteczności postępowania wykonawczego w sprawach z zakresu ograniczenia władzy rodzicielskiej świadczy także fakt, że przyczyną, która w drugiej kolejności najczęściej uzasadnia zakończenie tego postępowania jest pozbawienie rodziców władzy rodzicielskiej. Przywrócenie władzy rodzicielskiej zajmuje dopiero trzecie miejsce obok takich przyczyn, jak osiągnięcie pełnoletności przez rodzica czy zawieszenie przysługującej mu władzy rodzicielskiej. Przyczyny te, a przede wszystkim wynikająca z nich potrzeba dążenia do reintegracji rodziny w jej środowisku naturalnym, stała się *ratio legis* nowelizacji art. 109 § 2 KRO dokonanej ustawą z dnia 9 czerwca 2011 roku o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej²¹. Ustawa ta obowiązuje od dnia 1 stycznia 2012 roku. Ustawodawca poza generalną normą kompetencyjną zawartą w art. 109 § 1 KRO upoważniająca sąd opiekuńczy do wydania zarządzeń odpowiednich ze względu na dobro dziecka rozszerzył katalog środków przewidzianych treścią art. 109 § 2 pkt 1 oraz pkt 5 KRO.

Jednak wypada zauważyć, że aby środki pomocy rodzinie wprowadzone przez ustawodawcę w drodze nowelizacji odniosły skutek, wymagają zmian w praktyce orzeczniczej sądów opiekuńczych, przede wszystkim polegającej na zawiązaniu ściślejszej współpracy z ośrodkami pomocy społecznej oraz centrum pomocy rodzinie. Na potrzebę synchronizacji opieki prawnej i elementów opieki socjalnej już w latach 70. XX w. wskazywał A. Łapiński, podkreślając, że podstawowym mankamentem systemu organizacyjnego przyjętego w Polsce jest rozdzielenie nadzoru nad wykonywaniem władzy rodzicielskiej oraz kwestii opieki socjalnej²². Wyrazem uściślenia tej współpracy obecnie jest regulacja § 198 RegSP. Przepis ten nakłada na przewodniczącego wydziału obowiązek koordynowania współpracy sędziów rodzinnych z terenowymi organami administracji publicznej, instytucjami oraz organizacjami społecznymi, do których zadań należą sprawy rodziny, dzieci i młodzieży oraz sprawy oświaty, wychowania oraz zdrowia²³.

W praktyce obowiązek ten sprowadza się do zasięgania przez sądy opiekuńcze informacji o prowadzonych na obszarze jego właściwości przez ośrodki pomocy społecznej oraz centrum pomocy rodzinie terapiach, zajęciach edukacyjnych i grupach wsparcia. Obserwacja praktyki judykacyjnej pokazuje, że sądy rodzinne pozyskują takie informacje, brak jednak w tym zakresie ugruntowanej praktyki. Stąd postulat *de lege lata* jej

²¹ Dz.U. z 2011 r., nr 149, poz. 887 z późn. zm.

²² Na ten temat A. Łapiński, *Ograniczenie władzy rodzicielskiej w polskim prawie rodzinnym*, Warszawa 1975, s. 41–42.

²³ Dz.U. z 2015 r., poz. 925 z późn. zm.

zmiany. Pozytywna praktyka w tym zakresie znajdująca oparcie w ustawowych normach prawnych niewątpliwie przyczyniłaby się do efektywnego wykorzystania form pomocy rodzinie. Argument ten zdaje się być uzasadniony także tym, że środki przewidziane w treści art. 109 § 2 KRO, jak: praca rodziców małoletniego z asystentem rodziny, realizowanie planu pracy z rodziną, skierowanie małoletniego do placówki wsparcia dziennego, skierowanie rodziców do placówki albo specjalisty zajmujących się terapią rodzinną, poradnictwem lub świadczących rodzinie inną stosowną pomoc wymagają wydawania odpowiednich zarządzeń w celu zasięgnięcia informacji, chociażby dotyczącej ich terminów i sposobu realizacji.

Zatem modelowanie postaw rodzicielskich w toku postępowania wykonawczego musi znajdować odpowiednie oparcie w czynnościach procesowych podjętych w toku postępowania rozpoznawczego. Oczywiście nie można pomijać znaczenia dla tego postępowania zmian wprowadzonych w treści art. 570¹ KPC ustawą o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej z dnia 9 czerwca 2011 roku. Przepis ten posiada istotne znaczenie w gromadzeniu materiału dowodowego dotyczącego indywidualnego konkretnego przypadku i form pomocy, z których małoletnie i jego rodzina korzystają. Zgodnie z jego treścią sąd opiekuńczy może zarządzić przeprowadzenie przez kuratora sądowego wywiadu środowiskowego oraz zwrócić się do właściwej jednostki organizacyjnej, której zadaniem jest wspieranie rodziny o informacje dotyczące małoletniego i jego środowiska rodzinnego, szkolnego oraz miejsca zamieszkania. Znaczenie środków dowodowych wskazanych w tym przepisie oraz dowodu w postaci opinii rodzinnego ośrodka diagnostyczno-konsultacyjnego zostało już przedstawione. Wymieniona opinia, którą sąd opiekuńczy przeprowadza w postępowaniu rozpoznawczym dotyczy relacji wewnątrz rodziny, tj. więzów emocjonalnych i predyspozycji rodzicielskich²⁴. Wnioski w niej zawarte są formułowane przez biegłych w oparciu o ich wiedzę z zakresu psychologii, pedagogiki oraz psychiatrii, stąd należy uznać za cenne dla postępowania wykonawczego zawarte w niej wskazanie metod wsparcia rodziny, terapii czy kierunków pracy z asystentem rodziny. Przy czym ostateczna decyzja o doborze środków pomocy rodzinie należy do sądu opiekuńczego w oparciu o przekonanie ukształtowane na podstawie wszechstronnej oceny materiału dowodowego.

Zmiany w treści przepisu art. 109 § 2 KRO wprowadzone ustawą o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej z dnia 9 czerwca 2011 roku, jako główny i zasadniczy cel postępowania wykonawczego w sprawach z zakresu ograniczenia władzy rodzicielskiej statuują dążenie do reintegracji rodziny z uwzględnieniem prymatu rodziców w wychowaniu dziecka. Wynika to już z samej preambuły tej ustawy, która stanowi:

dla dobra dzieci, które potrzebują szczególnej ochrony i pomocy ze strony dorosłych, a w tym ochrony ich środowiska rodzinnego, atmosfery szczęścia, miłości i zrozumienia, w trosce o harmonijny rozwój i przyszlą samodzielność życiową dzieci, dla zapewnienia ochrony przysługującej

²⁴ Informacje na ten temat pochodzą z badań empirycznych przeprowadzonych w ośrodkach pomocy społecznej oraz z obserwacji praktyki orzeczniczej.

*jących im praw i wolności, dla dobra rodziny, która jest podstawową komórką społeczeństwa oraz naturalnym środowiskiem rozwoju i dobra wszystkich jej członków w przekonaniu, że skuteczna pomoc dla rodziny przeżywającej trudności może być osiągnięta dzięki współpracy wszystkich osób, instytucji oraz organizacji pracujących z nimi i rodzicami*²⁵.

Wymieniona wyżej ustawa wprowadziła w art. 109 § 2 pkt 1 KRO nowe środki dążenia do reintegracji naturalnego środowiska rodzinnego małoletniego przez możliwość zobowiązania jego rodziców do określonego postępowania w szczególności do pracy z asystentem rodziny, realizowania planu pracy z rodziną, skierowania małoletniego do placówki wsparcia dziennego. Ponadto zgodnie z regulacją tego przepisu sąd opiekuńczy może skierować rodziców do placówki albo specjalisty zajmujących się terapią rodzinną, poradnictwem lub świadczących rodzinie inną stosowną pomoc²⁶. *Ratio legis* regulacji wprowadzonych przez ustawę o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej z dnia 9 czerwca 2011 roku jest zapewnienie wszechstronnej pomocy rodzinie po wydaniu przez sąd opiekuńczy orzeczenia ustalającego, że sprawowanie władzy rodzicielskiej wymaga takiej pomocy. Pomoc ta jest realizowana w toku postępowania wykonawczego. Zawarty w art. 109 § 2 pkt 1 KRO zwrot z *jednoczesnym wskazaniem sposobu kontroli wykonania wydanych zarządzeń*, nakłada na sąd obowiązek ustalenia odstępów czasu, w których będą zasięgane informacje o przebiegu i skutkach zastosowanych środków pomocy. Informacje, wywiady czy opinie powinny być składane w toku postępowania wykonawczego przez instytucje udzielające pomocy rodzinie, zaś od oceny ich treści dokonanej przez sąd opiekuńczy zależy dalszy przebieg postępowania wykonawczego. Postępowanie wykonawcze może być zakończone, gdy w wyniku pozytywnych zmian, sąd wyda w odrębnym postępowaniu orzeczenie o przywróceniu pełnej władzy rodzicielskiej, bądź przy braku takich zmian może być nadal kontynuowane. W najgorszym przypadku, tj. stwierdzenia negatywnych zmian w postępowaniu rodziców i zakłóceń w funkcjonowaniu dziecka, może to uzasadniać pozbawienie rodziców władzy rodzicielskiej.

Ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej z dnia 9 czerwca 2011 roku wyeksponowała bardziej aniżeli uczyniły to poprzedzające ją nowelizacje art. 109 KRO założenia aksjologiczne postępowania wykonawczego. Założenia te są wspólne zarówno dla tego postępowania, jak i dla zawartych w niej norm prawnych. Należą do nich prawo dziecka do życia w rodzinie, prawo dziecko do zapewnienia mu wsparcia, efektywna realizacja zasady prymatu rodziców w wychowaniu dziecka oraz zasady pomocniczości rodzinie²⁷. Najważniejszym elementem nowej ustawy są przepisy kreujące wspieranie rodziny, które mają stać się fundamentem profesjonalnego zapobiegania umieszczaniu dzieci poza rodziną. Zaletą ustawy jest też określenie w art. 2 WRSPZU znaczenia poję-

²⁵ Dz.U. z 2011 r., nr 149, poz. 887 z późn. zm.

²⁶ Na ten temat K. Gromek, op. cit., s. 642–657.

²⁷ Na ten temat J. Gajda, w: *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. K. Pietrzykowski, Warszawa 2015, s. 664–674.

cia „wspieranie rodziny” i w art. 10 ust. 2 WRSPZU „praca z rodziną”²⁸. Ustawa deklaruje zarówno w preambule, jak i w wymienionym art. 2 WRSPZU wspieranie rodzin przeżywających trudności w wykonywaniu funkcji opiekuńczo-wychowawczej, tak aby przywrócić im zdolność do należytego jej wypełniania. Obowiązek wspierania takiej rodziny oraz obowiązek organizacji pieczy zastępczej według ustawy spoczywa na jednostkach samorządu terytorialnego oraz na organach administracji rządowej. Organy te powinny współdziałać ze środowiskiem lokalnym, sądami i ich organami pomocniczymi, policją, instytucjami oświatowymi, zakładami opieki zdrowotnej, a także kościołami i związkami wyznaniowymi oraz organizacjami społecznymi.

Bibliografia

- Gromek K., *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, Warszawa 2016.
- Krucina J., *Dobro wspólne. Teoria i jej zastosowanie*, Wrocław 1972.
- Ks. Majka J., *Filozofia społeczna*, Warszawa 1982.
- Kuć M., *Prawne podstawy resocjalizacji*, Warszawa 2011.
- Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, A. Zieliński (red.), Warszawa 2017.
- Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, K. Piasecki (red.), Warszawa 2011.
- Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, K. Pietrzykowski (red.), Warszawa 2015.
- Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, J. Wierciński (red.), Warszawa 2014.
- Płopa M., *Psychologia rodziny. Teoria i badania*, Kraków 2011.
- Łapiński A., *Ograniczenie władzy rodzicielskiej w polskim prawie rodzinnym*, Warszawa 1975.
- System prawa prywatnego. Prawo rodzinne i opiekuńcze*, T. Smoczyński (red.), t. XII, Warszawa 2014.
- Strzeszewski Cz., *Ewolucja katolickiej nauki społecznej*, Warszawa 1978.
- Tłustochowicz J., *Wpływ dysfunkcjonalności rodziny na życie dzieci i młodzieży*, materiał pod adresem <http://www.szkolnictwo.pl/index.php?id=PU6264> [dostęp: 6.06.2018].
- Założenia projektu i uzasadnienie ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej z dnia 9 czerwca 2011 roku materiał na stronach Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej oraz Ministerstwa Sprawiedliwości, pod adresem internetowym, <http://www.mpips.gov.pl> [dostęp: 8.06.2018].

---

²⁸ Dz.U. z 2011 r., nr 149, poz. 887 [dalej: WRSPZU] oraz Założenia projektu i uzasadnienie ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej z dnia 9 czerwca 2011 roku materiał na stronach Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej oraz Ministerstwa Sprawiedliwości, pod adresem internetowym <http://www.mpips.gov.pl> [dostęp: 8.06.2018].